

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію В. Пономаренка “Поетика та проблематика романів «Чорний Ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра”, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01

Творчість В. Шкляра - одне з найцікавіших явищ сучасного українського літературного процесу. Жваві обговорення, численні відгуки в критиці щоразу супроводжують видання його гострих, актуальних, цікавих історичних романів, які вже стали бестселерами. Проте з погляду наукової вивченості особливостей індивідуального стилю, специфіки прозового мислення мистецький доробок цього талановитого письменника досліджений досить поверхово. Критика спромоглася лише на поодинокі розвідки, принагідне реагування на появу його творів. Тим часом творчість В. Шкляра сьогодні багато в чому визначає напрямок еволюції жанру української історичної прози, через те її спеціальне дослідження, запропоноване в дисертації В. Пономаренка, - праця актуальна й потрібна. Важливість такої роботи не викликає сумніву: роль прози В. Шкляра в українському літературному процесі справді дуже вагома, а дослідження саме історичного роману в одній із його своєрідних жанрових модифікацій - роману “зв’язку часів” - дає цікаві й багато в чому новаторські висновки, які розкривають суттєві риси поетики письменника, органічно вписують його творчість в український літературний контекст.

Роман “зв’язку часів” став активно розвиватися в українській прозі після видання “Дива” П. Загребельного. Про це свідчить ціла низка історичних творів: “Тисячолітній Миколай” П. Загребельного, “Прийдімо, вклонімося...”, “Морок” Ю. Мушкетика, “Єрусалим на горах” Р. Федоріва, “Злет і заземлення Григорія Полетики” Ю. Хорунжого, “Каміння, що росте крізь нас” Т. Зарівної, “Дефіліада в Москві”, “Конотоп”, “ЛжеїчГозІгасІатш” В. Кожелянка та багато інших. Про цей різновид історичної прози написано в українському літературознавстві вже чимало - йому присвячували свої розвідки В. Дончик, М. Ільницький, Н. Горбач, Ф. Кейда, О. Проценко, Р. Кудлик, Т. Салига, О. Масланик, А. Шпиталь, М. Слабошпицький та ін., 2007

року захищена кандидатська дисертація Марти Кондратюк “Український роман зв’язку часів: проблеми поетики”.

З особливою гостротою проблема історичної пам’яті, відродження традицій, боротьби за незалежність постала в останні роки, з початку загарбницької війни Російської Федерації проти України. Мабуть, саме з цим пов’язана та величезна читацька увага, яка супроводжує гостросюжетні романи В. Шкляра “Маруся” і “Троща”, проте можна стверджувати, що й патріотична домінанта роману “Чорний Ворон” (2009), і відмова письменника від Національної премії ім. Т. Г. Шевченка не в останню чергу спричинилися до того, що ці твори В. Шкляра стали бестселерами.

Проте факт безумовного успіху в читацькій аудиторії не означає автоматично такої самої пильної уваги літературознавців. Про ці твори письменника з’являються лише принагідні рецензії та захоплені відгуки, поки що не супроводжувані ґрунтовним науковим аналізом. Дослідження В. Пономаренка заповнює цю лакуну, розпочинаючи фазу вивчення гостросюжетної прози В. Шкляра, зокрема його історичних бестселерів. Можна лише пошкодувати, що в поле зору дисертанта не потрапив роман “Троща” - мабуть, через зовсім недавню з’яву, хоча й обрані в дисертації твори дають достатні підстави, щоб окреслити основні віхи авторського ідіостилю й особливості історичної концепції Василя Шкляра.

Можна без перебільшення сказати, що дисертація В. В. Пономаренка - оригінальне дослідження важливої історико-літературної проблеми, яке містить ряд текстуальних спостережень і узагальнень, цінних для вивчення різних аспектів художньої майстерності В. Шкляра й важливих особливостей стильової палітри української історичної прози загалом. Практичні результати роботи можуть прислужитись у викладанні вузівського курсу історії української літератури ХХ ст., у справі написання шкільних

підручників, у спецкурсах, присвячених поглибленому вивченню поетики української прози.

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку

бібліографії (227 позицій). Основний текст викладений на 179 сторінках.

У вступі обґрунтовується актуальність вибору теми й проблеми дисертації, окреслюються методологічні орієнтири, цілі й завдання роботи, коротко формулюється наукова новизна, сподівані практичні наслідки дослідження. Автор оглядає стан вивченості творчості В. Шкляра й української історичної прози, вже з перших рядків засвідчуючи впевнене володіння матеріалом, лаконічність і добрий фаховий рівень.

У першому розділі “Історична романістика в сучасному науковому осмисленні” автор зосереджується на генологічній проблематиці історичної прози, зокрема оглядає традицію розвитку жанру в українській літературі, його наукове осмислення в літературознавстві. Цілком слушно акцентується генеза роману “зв’язку часів”, оскільки історичній прозі В. Шкляра притаманна саме нерозривна єдність історичної пам’яті з художнім освоєнням гострих проблем сучасності: “Поетика романів „Чорний Ворон” і „Маруся” В. Шкляра прикметна поєднанням традиції й новаторства, що пов’язано з генезою української історичної романістики, з особливостями роману „зв’язку часів”. Безумовний здобуток письменника - віднайдена межа між документальними свідченнями та актуальною мовою масової літератури, яка дозволила у сюжетно напруженій формі розповісти про історичне минуле” (автореф., с. 7). В основі концепції письменника лежить відновлення правдивих обрисів спотвореного імперськими втручаннями історичного минулого, відродження героїко-патріотичних сторінок визвольної боротьби українського народу. У дисертації неодноразово підкреслюється питома властивість роману “зв’язку часів”, притаманна історичним творам В. Шкляра: створення авторського міфу визвольних змагань, і ширше - національного міфу. У його романах заново відкрита донедавна суворо заборонена документальна основа поєднується з елементами неоромантики,

неосимволізму, магічного реалізму, певною мірою наближаючи історичну прозу В. Шкляра до традицій українського химерного роману. Важко не погодитися з твердженням автора: “Шляхом реконструювання біографій народних месників на основі документальних та архівних матеріалів В. Шкляр утворив своєрідний авторський міф про повстанців — борців за волю України” (автореф., с. 7). Підкреслена в дослідженні органічна синкретичність ідіостилю В. Шкляра дає змогу письменникові поєднувати найрізноманітніші жанрово-стильові елементи, досягаючи динамічності, сюжетної гостроти й інших ознак прозового саспенсу.

Висвітливши основні теоретичні аспекти своєї дослідницької позиції у першому розділі, автор у двох наступних розділах дисертації переходить до текстуального аналізу романів В. Шкляра.

Другий розділ “Роман «Чорний Ворон» як розвиток традиції й новаторська проекція художнього історизму” присвячений жанрово-стильовій своєрідності та специфіці характеротворення роману. З погляду генології “Чорний Ворон” є поєднанням елементів історичного, авантюрно-пригодницького, любовного, психологічного жанрових різновидів. Автор дослідження акцентує *деоплановість* сюжетно-композиційної структури, розуміючи під цим “трансформацію в художньому світі документальної (має статичний характер) та індивідуально-авторської (прикметна динамізмом, що формується на основі залучення елементів авантюрно-пригодницького та любовного жанрових різновидів) площин” (с. 4). У розділі проаналізовані художні функції зміщення часових пластів, документально-історичних ретроспекцій, розбіжності фабульного та подієвого часів, властиву романові єдність реалістичних, неоромантичних та постмодерних стильових домінант. Образ ватажка повстанців - Чорного Ворона - за справедливим твердженням автора дослідження, є збірним, заснованим на документальних відомостях про кількох лідерів повстанського руху, на спогадах учасників історичних подій, проте з істотним домінуванням письменницької фантазії. Цікаво в розділі проаналізований і сам образ ватажка, і його символічний “супровід”

—

птах-коментатор подій, ворон. На відміну від традиційної у світовій літературі конотації ворона як зла, письменник трактує його далеко не так однозначно, більше схильючись до позитиву, в основному - до символічної *безсторонності, безпристрасності*, до погляду самої історії. Належну увагу в розділі присвячено героїзації постатей повстанців, сатиричним нотам у зображенні окупантів. Okремо зазначу, що в дисертації доволі широко характеризуються мовно-стильові й ширше - наративні особливості романів В. Шкляра. Здається, варто було спеціально згадати використання елементів наратології в обґрунтуванні методологічних підходів дисертації.

Третій розділ має назву “Парадигма національного резистансу: опозиція «жінка проти ворожої агресії» (роман «Маруся»)» і присвячений художньому осмисленню національно-визвольних змагань 1919-1920 рр. Роман характеризується більшою мірою документальності у творенні головних персонажів: в основу твору лягли біографічні відомості про родину Соколовських, зокрема колишню гімназистку, а згодом - інфернальну народну месницю Марусю. В. Пономаренко неодноразово акцентує певну ідеалізацію позитивних персонажів роману (як і в “Чорному Вороні”), мотивуючи це письменницьким надзавданням - створенням національного міфу. З цим можна погодитися, проте хотілося б запропонувати термінологічне уточнення, покликане зняти відчутний “шлейф” терміну “ідеалізація” (за яким часто розуміють спрощення аж до примітивізації образу). Здається, в романі “Маруся”, як і в романі “Чорний Ворон”, коректніше буде говорити про *героїзацію* позитивних персонажів. Цей термін не суперечить відчутному педалюванню позитивного трактування образів, проте виводить їх із площини спрощеності, натомість наближаючи до героїки, романтики, позитивної символіки.

Звичайно, як і кожна новаторська праця, дисертація містить чимало вразливих тверджень, із якими б можна дискутувати чи й спростовувати. Проте утримаюся, бо робота засвідчує цілком зрілу авторську концепцію

молодого науковця, володіння сучасними літературознавчими методиками.

Можна полемізувати з певними тезами дисертації, але не можна не визнати їхньої наукової переконливості й аргументованості. Через те наважуся лише нагадати насамкінець три незначні зауваження чи скоріше побажання, які виникли в процесі читання роботи:

1. Продовжити розгляд історичної прози В. Шкляра романом “Троща”.
2. Зазначити методи наратологічного аналізу в обґрунтуванні методології роботи, оскільки автор використовує їх у дослідженні.
3. Поміркувати над художніми стратегіями “ідеалізації” та “героїзації” з метою уникнення небажаної ноти ура-патріотичного, спрощеного трактування історії письменником.

Побажання, як бачимо, не принципові. Автор чітко й умотивовано окреслив коло питань, достатніх для глибокого висвітлення обраної дисертаційної теми, і впевнено, послідовно дослідив їх. Наслідком стала цікава, самостійна й оригінальна робота. Логічно структурована, написана прозоро, вправно, добре оформлена, вона цілком відповідає вимогам до такого типу робіт. Автореферат адекватно передає зміст дисертації, основні положення роботи достатньо висвітлені в публікаціях.

Усе сказане дає підстави для висновку: дисертація Віталія Валерійовича Пономаренка “Поетика та проблематика романів «Чорний Ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра” відповідає вимогам «порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01. – українська література.

Офіційний опонент - старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г.Ш НАН України, кандидат філологічних наук

